

УДК 94 (477.74) «1921/1922»

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2021.4.97>

Олександр Шишко*

ПОЛІТИЧНИЙ ТЕРОР ПРОТИ УЧАСНИКІВ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ В ПЕРВОМАЙСЬКОМУ ТА ВОЗНЕСЕНСЬКОМУ ПОВІТАХ У СІЧНІ 1921 р. – БЕРЕЗНІ 1922 р.: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Анотація: *Протоколи засідань Одеської губернської надзвичайної комісії (ОГНК), архівно-слідчі справи, які знаходяться на тимчасовому зберіганні в архівному підрозділі Управління Служби безпеки України в Одеській області, та матеріали періодичних видань слугують важливим джерелом для дослідження політичного терору проти учасників українського національно-визвольного руху в Первомайському та Вознесенському повітах Одеської губернії у 1921-1922 рр. Серед цих матеріалів особливе місце посідає справа Вознесенської підпільної петлюрівської організації, у результаті ліквідації якої, згідно рішення колегії ОГНК, було розстріляно 54 особи, 69 – ув'язнено до концтабору на термін від одного до п'яти років, 30 – звільнено, стосовно 64 осіб справу було припинено, а стосовно семи осіб було прийнято інші покарання та рішення.*

Ключові слова: *політичний терор, підпільна організація, Первомайськ, Вознесенськ, повіт*

Поновлення проєкту «Український мартиролог ХХ ст.» та започаткування нової сторінки цього проєкту, коли відбувається зведення регіональних і тематичних баз даних на репресованих осіб на основі архівно-слідчих справ, які були прийняті на зберігання всіма обласними державними архівами, до централізованої й онлайн загальнодоступної бази, актуалізує питання наповнення цієї бази новими іменами жертв тоталітарного комуністичного режиму. У зв'язку з тим, що на зберігання до обласних державних архівів, у всякому разі до Державного архіву Одеської області, було передано переважно архівно-слідчі справи 1930-х рр., виникає нагальна потреба розширення джерельної бази для наповнення онлайн ресурсу «Українського мартирологу ХХ ст.», зокрема періодом 1920-х рр. Це тим більше стає актуальним у зв'язку з відзначенням 100-річчя Української революції, коли підготовка, проведення та поразка Другого Зимового походу у 1921 р. спричинила наростання політичного терору проти учасників українського національно-визвольного руху. Свідченням цьому можуть слугувати справи Вознесенської та Первомайської підпільних петлюрівських організацій, так само як справи й низки інших подібних організацій, які діяли на теренах Одеської губернії у 1921 р. та які були ліквідовані Одеською губернською надзвичайною комісією (ОГНК).

Згадки про Вознесенську організацію у своїх дослідженнях вмістили Олег Бриндак, Віктор Савченко, Ярослав Файзулін і Роман Даниленко. Так, О. Бриндак вказував на те, що у Вознесенську було проведено 180 арештів, 54 з яких «завершилися смертними вироками».

* *Шишко Олександр Григорович* – доктор історичних наук, доцент кафедри соціології, філософії і права Одеської національної академії харчових технологій (Одеса, Україна);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9933-8794>; e-mail: shyshko2011@ukr.net

При цьому він зазначив, що загалом в Одеській губернії було проведено понад 1 000 арештів¹. В. Савченко відмітив той факт, що «у Вознесенську була ліквідована підпільна організація на чолі з полковником Виноградовим»². На ліквідацію «Вознесенського підпілля на чолі з полковником Виноградовим» вказував у своїй публікації й Я. Файзулін, пов'язуючи цей факт з ліквідацією підпільних організацій 1-го повстанського району Південної повстанської групи³. Р. Даниленко також зробив ремарку про те, що «Одеською губЧК було ліквідовано Вознесенську підпільну організацію на чолі з полковником Виноградовим». При цьому він зробив акцент на тому, що загальна кількість заарештованих по всіх петлюрівських організаціях лише за офіційними даними ВУНК перевищувала 6 тис. осіб⁴. О. Шишко на основі газетного звіту колеги ОГНК стисло виклав діяльність цієї організації⁵. Діяльність Первомайської організації була висвітлена миколаївськими істориками більш ґрунтовно⁶. Отже, у зв'язку з тим, що залишаються нез'ясованими окремі питання, що стосуються діяльності та ліквідації Вознесенської підпільної петлюрівської організації, передусім це питання встановлення імен жертв політичного терору більшовицької влади, як тих, хто був обвинувачений у причетності до цієї організації, так і загалом до українського національно-визвольного руху в Первомайському та Вознесенському повітах і спонукало автора вдатися до цієї теми.

Мета статті полягає у висвітленні на основі архівних джерел і матеріалів періодичних видань застосування політичного терору каральними органами більшовицької влади проти учасників українського національно-визвольного руху в Первомайському та Вознесенському повітах Одеської губернії у 1921–1922 рр. Досягнення цієї мети передбачає виконання таких основних завдань: запровадити до наукового обігу ту частину протоколів засідань колеги ОГНК, в яких розглядалися справи осіб, які були обвинуваченні «у політичному бандитизмі», тобто в участі в українському національно-визвольному русі в Первомайському та Вознесенському повітах; сприяти залученню нових джерел для наповнення централізованої й онлайн загальнодоступної бази «Українського мартирологу ХХ ст.».

¹ Бриндак О. Війна без переможця: репресивна діяльність радянських каральних органів на Одещині в 20–30-ті роки (За матеріалами справи 37 «Українська контрреволюція» архіву УСБУ в Одеській області) // Реабілітовані історією. Одеська область: Книга перша / Упорядники Л.В. Ковальчук, Е.П. Петровський. Одеса: АТ «ПЛАСКЕ», 2010. С. 549.

² Савченко В.А. Репресії на Одещині в роки нової економічної політики та під час її згорання (1921–1929) // Реабілітовані історією. Одеська область: Книга перша. Одеса: АТ «ПЛАСКЕ», 2010. С. 34.

³ Файзулін Я. Бессарабська повстанська група в Другому Зимовому поході Армії УНР // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. 2011. № 6. С. 373.

⁴ Даниленко Р.М. Радянська репресивна політика в Україні у 1921 році // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2015. Вип. 44. Т. 1. С. 190.

⁵ Шишко О. Політичний терор більшовицької влади в Одеській губернії (січень 1918 р. – березень 1922 р.). Одеса: Освіта України, 2019. 340 с.

⁶ Котляр Ю.В. Петлюрівська первомайська повстанська організація (1921) // Реабілітовані історією. Миколаївська область. Книга сьома / Миколаївський обласний центр пошукових досліджень та редакційно-видавничої діяльності. Миколаїв: Іліон, 2017. С. 21–34; Його ж. Первомайська петлюрівська організація в антибільшовицькому повстанському русі // Красзнавство. 2015. № 1/2. С. 164–171; Штук М.М. Масові репресії на території Миколаївщини (20-ті – 30-ті рр. ХХ ст.) // Повне зібрання наукових праць. Т. 9. Миколаїв, 2011. С. 240–241; Серединський О.В. Щодо діяльності підпільної повстанської організації на території Первомайського повіту 1921 р. // ІХ Миколаївська обласна красназнавча конференція. «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». Миколаїв: Видавництво Ірини Гудим, 2015. С. 69–70.

На початку 1921 р. для більшовицької влади в Україні загалом, і в Одеській губернії зокрема, нагальними залишалися два важливих питання: виконання плану продрозкладки та ліквідація «бандитизму». Станом на 10 січня 1921 р. план продрозкладки в Одеській губернії було виконано на 37,5% (у реальному вимірі це становило 8,1 млн. пуд. збіжжя), у Вознесенському та Первомайському повітах цей показник становив 29% й 27% відповідно⁷. Як наслідок, влада не могла забезпечити продовольством не тільки все населення Одеси, а й навіть робітників. Так, для постачання робітників за щоденної потреби у 9 тис. пуд. борошна надходило лише від 1,5 тис. до 3 тис. пуд.⁸ Такий стан справ призвів до наростання антикомуністичних настроїв у робітничому середовищі. Щоб вирішити продовольче питання, яке передбачало і забезпечення продовольством «голодних північних губерній» і Донбасу (з Одеської губернії у вересні-грудні 1920 р. туди було спрямовано 4,1 млн. пуд. збіжжя, за 20 днів січня 1921 р. 1,5 млн. пуд.)⁹, влада визначила 15 лютого як остаточну дату виконання плану продрозкладки, який для Одеської губернії становив 21,5 млн. пуд. збіжжя¹⁰. Це завдання не те що не було виконане до 15 лютого, а й станом на 1 вересня влада так і не змогла вилучити у селян понад 2 млн. пуд. збіжжя згідно плану¹¹.

Проблема для влади полягала у тому, що збіжжя їй доводилось «викачувати, виривати з рук безсердечного куркуля»¹². Цього можна було досягнути лише приборкавши спротив селянства, ліквідувавши його повстанський рух. Відповідно ставилося завдання до кінця зими «фізично знищити вогнища та організовані центри бандитизму, вирубати його до коріння»¹³. Для цього вже традиційно до всіх повітів були відряджені виїзні сесії губернського революційного трибуналу, які повинні були «разом з повітовими «п'ятірками» боротися з куркульським засиллям»¹⁴. До боротьби з «бандитизмом» були спрямовані й військові підрозділи, зокрема 51-а Московська дивізія¹⁵. Ця й інші дивізії, які були зашифровані буквою «Н», повели активну боротьбу, яка однак мала труднощі, позаяк «бандитські загони» уникали відкритого бою¹⁶. Для боротьби з «бандитизмом» було задіяно й надзвичайну продовольчу «п'ятірку» та, звичайно, такий каральний орган як Одеську губернську надзвичайну комісію, яка у повітах мала свої структурні підрозділи – у першій половині 1921 р. секретні підвідділи, а у другій – повітові надзвичайні комісії (ПНК). Зокрема, ці секретні підвідділи та ПНК надсилали до ОГНК справи задля остаточного затвердження вироків, серед яких значний відсоток становили справи, фігуранти яких обвинувачувались «у бандитизмі». Варто наголосити, що у протоколах засідання колегії ОГНК термін «бандитизм» мав потрійне трактування. Так, у першому випадку запис про те, що обвинувачена особа брала участь у повстаннях, належала до «банд» Семена

⁷ Вісти Одеського Губернського Революційного Комітету і Губернського та Загальноміського Комітету КП(б)У. 1921. 22 січня.

⁸ Ibid. 5 лютого.

⁹ Ibid. 28 січня.

¹⁰ Ibid. 22 січня.

¹¹ Советское строительство (Одесса). 1921. № 11. С. 31-32.

¹² Вісти Одеського Губернського Революційного Комітету і Губернського та загальноміського комітету КП(б)У. 1921. 22 січня.

¹³ Ibid. 11 січня.

¹⁴ Ibid. 16 січня.

¹⁵ Ibid. 25 січня.

¹⁶ Ibid. 26 січня.

Заболотного, Якова Кошового тощо явно вказував на «політичний бандитизм», тобто на участь в українському національно-визвольному русі. Записи про те, що обвинувачена особа була професійним злодієм чи злодієм рецидивістом та ще й здійснила грабунок чи «нальот» (часто це була група осіб) вказували на те, що це був «кримінальний бандитизм». У третьому випадку запис про покарання «за бандитизм» без розшифрування не дає змоги ідентифікувати діяння обвинуваченої особи. Звичайно, опрацювання архівно-слідчих справ надало б можливість встановлення більш достовірної інформації про діяльність всіх цих осіб, які стали жертвами терору ОГНК. На жаль, таких справ виявлено ще дуже мало, у зв'язку з тим, що в архівному підрозділі Управління СБУ в Одеській області відсутній опис таких справ, тому цей процес буде ще дуже тривалим.

На сьогодні найбільш доступним джерелом є протоколи засідань колегії ОГНК, які, з одного боку, дають певне уявлення про діяльність цього карального органу протягом 1921-1922 рр., зокрема і його структурних підрозділів, а з іншого, – сприяють пошуку й опрацюванню архівно-слідчих справ.

Отже, 19 січня 1921 р. колегія ОГНК у складі М. Дейча, Л. Заковського, Кельмансона, Кравченка, Снегова розглянула 55 справ, серед яких було 10 справ, які були надіслані з Первомайська та Вознесенська. З цього переліку фігурантів 7 справ з великою вірогідністю можна ідентифікувати як учасників визвольного руху. Так, у Первомайську у ніч на 8 лютого було розстріляно Іллю Дуракова (23 роки) «за участь у банді 1919 р.»; Степана Подоляна (25 років), Харлампія Подоляна (23 роки), Євдокима Кравченка (21 рік), Никифора Настенка (25 років) «за бандитизм та агітацію серед дезертирів» (їхній «бандитизм» полягав у тому, що вони здійснили збройний напад на загін червоноармійців); Назарія Сокалюка (23 роки) «за організацію банд»; Івана Мойсина (34 роки) та Пантелеймона Нагірного «за бандитизм», який стосовно І. Мойсина полягав у тому, що він у 1920 р. був активним учасником повстання; Якіма Підвального (39 років) «за активну участь у повстанні у травні 1920 р.». Крім цього, рішенням колегії ОГНК до концтабору на п'ять років «за переховування бандитів та агітацію проти Радянської влади» було ув'язнено Хому Черкаського (40 років)¹⁷.

4 лютого колегія ОГНК розглянула 28 справ, серед яких було 17 справ, які стосувалися осіб приналежних до Первомайського та Вознесенського повітів. Так, за участь «у банді Кошового» було ув'язнено до концтабору терміном на п'ять років Федора Дроздовського (18 років). Таке ж покарання було застосовано до Захара Хівренка (20 років), Василя Добрицького (21 рік) та Івана Ткаченка (21 рік) з формулюванням «за бандитизм» без розшифрування цього поняття. У ніч на 6 лютого, «як злісного бандита, який свідомо брав участь у банді Заболотного», було розстріляно Л. Філінського.

Філінський Леонтій Якович

Національність:

українець

Рід занять або коротка характеристика:

селянин (5 десятин землі)

Дати життя:

1895/1896 – 06.02.1921 р.

¹⁷ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБ України). Ф. 6. Оп. 3. Спр. 284 (Протоколи засідань колегії ОГНК з 18 листопада 1920 р. й до 25 березня 1922 р.). Арк. 56зв. -57зв., 61зв. -62.

Арешт Місце проживання на момент арешту: с. Катеринка, Первомайського повіту, Одеської губ.

Дата арешту: 17.11.1920 р.

Стаття звинувачення: «бандитизм»

Орган, який виніс вирок: колегія ОГНК

Вирок: розстріл

Дата вироку: 04.02.1921 р.

Відомості щодо реабілітації: відсутні

Архівні дані: Архівний підрозділ Управління СБУ в Одеській обл., спр. № 017182

Л. Філінський був родом із села Богачівка Велико-Мечетнянської волості Первомайського повіту. Під час допиту він зізнався, що два з половиною тижні був у «банді Кошового та Заболотного», де доглядав за кіньми, й активної участі у діяльності «банд» не брав. Для колегії спочатку Первомайського секретного підвідділу, а згодом колегії ОГНК власного зізнання Л. Філінського виявилось досить, щоб розстріляти його «як відомого бандита»¹⁸.

Також колегія ОГНК практикувала передачу справ на розгляд ревтрибуналу. Так, зокрема, було передано справи Максима Драмирєцького (27 років) і Климентія Миняйла (31 рік), перший з яких був обвинувачений «в участі у банді Дерев'яги у листопаді 1920 р.», а другий «в участі у повстаннях, бандах і грабунках». Інші особи були покарані за дезертирство, за злочини за посадою, за грабунки, набіги та нальоти. Хоча одна і та ж особа, як, скажімо, Сава Чернієнко (35 років), одночасно могла бути «злісним дезертиром, бандитом, який брав участь у погромах і нальотах, запеклим контрреволюціонером». Що стосується набігів, то про їх характер красномовно свідчить одна з газетних публікацій під рубрикою «Бандитизм на лісозаготівлях», в якій повідомлялось про те, що «15 бандитів, які були озброєні бомбами, гвинтівками, і револьверами, оточили робітників і під загрозою смерті змусили їх заспівати «Ще не вмерла Україна». Після цього вони забрали пилки й сокири й повезли їх на двох возах, залишивши розписку за підписом отамана повстанців Сірка»¹⁹.

На засіданні колегії ОГНК, яке відбулось третього березня за участі Л. Заковського, Кельмансона, Южного, Тимофєєва, Кравченка, Наумова, було розглянуто 11 справ, які мали стосунок до Первомайського та Вознесенського повітів. Обвинувачення у п'яти справах мало формулювання «за бандитизм». Так, без розшифрування цього поняття 10 березня, згідно наказу завідувача Первомайським секретним підвідділом, було розстріляно Пахома Швеця (18 років), а Максима Ковальчука (20 років) було ув'язнено до концтабору на п'ять років із застосуванням примусових робіт. «За участь у банді Кошового» таке ж покарання було встановлене для Івана Рудомана (21 рік) та для Андрія Сауляка (31 рік) «як шкідливого елемента»²⁰. У ніч на 17 березня згідно наказу завідувача Вознесенським секретним підвідділом було розстріляно 7 осіб, серед яких була одна дівчина віком у 18 років, за вчинення кримінального злочину, який полягав у «здійсненні нальоту та згвалтуванні»²¹.

¹⁸ Архівний підрозділ Управління СБ України в Одеській обл. (далі – АП УСБУ в Одеській обл.). Спр. 017182. Арк. 6.

¹⁹ Вісти Одеського губернського виконавчого комітету і губернського комітету КП(б)У. 1921. 14 грудня.

²⁰ ГДА СБ України. Ф. 6. Оп. 3. Спр. 284. Арк. 88.

²¹ Ibid. Арк. 87.

Серед 32-х справ, які були розглянуті на засіданні колегії ОГНК 26 березня, обвинувачення 6 справ мали формулювання «за бандитизм». У зв'язку з набуттям чинності постанови V Всеукраїнського з'їзду рад про амністію, на цьому засіданні розстрільні рішення щодо трьох осіб були замінені на п'ятирічне ув'язнення до концтабору. Це стосувалося Омелька Роздолянського (26 років), Євтуха Вороницького (19 років), «бандитизм» яких полягав «в активній участі у банді Кошового», та Омелька Зайцева (22 роки). Щоб отримати таке рішення колегії цим особам необхідно було покаятися за свої дії. Цього не став робити Василь Могильницький (19 років), якого у ніч на 2 квітня було розстріляно за те, що він «як бандит брав участь у повстаннях у 1920 р. та не виявив бажання каяття»²². Ще одна справа стосувалася 32-х осіб, які були обвинувачені «у контрреволюції та бандитизмі», але були звільнені з-під варти та передані на поруки КНС.

Протягом квітня-червня Первомайським і Вознесенським секретними підвідділами справи на затвердження колегією ОГНК не надсилались. Навпаки колегії ОГНК довелося розглянути дві справи своїх співробітників, які були делеговані для роботи у Вознесенську та Первомайську. Так, 22 травня колегія постановила розстріляти Бориса Гіллермана-Мостовського (27 років), якого було призначено виконувати обов'язки Уповноваженого ОГНК з боротьби зі спекуляцією та посадовими злочинами при Вознесенському секретному підвідділі. Натомість він разом з Уповноваженим губшкіри Харитоновом Бродським (24 роки) почали брати хабарі «у паразитів трудящого класу» Мойсея Штильштейна та Шмуля Рабича. Всіх трьох також було розстріляно у ніч на 24 травня²³. У ніч на 10 червня, згідно постанови колегії ОГНК від 8 червня, було розстріляно Іллю Гонилова (він же Лабинський) (25 років), який «не виправдав довіри ОГНК, яка призначила його на посаду заступника завідувача Первомайським секретним підвідділом та який використовував цю посаду для власної користі»²⁴.

У той же час, починаючи з червня, колегія ОГНК продовжувала розглядати персональні справи, фігурантами яких були мешканці Первомайського та Вознесенського повітів. Одним із фігурантів таких справ став С. Козоріз.

Козоріз Семен Лаврентійович

Національність:

українець

Рід занять або коротка характеристика:

селянин, хлібороб

Дати життя:

1898 – 13.06.1921

Арешт Місце проживання на момент арешту: **м. Богопіль, Богопільської волості, Первомайського повіту, Одеської губ.**

Дата арешту: **21.04.1921 р.**

Стаття звинувачення: **«бандитизм»**

Орган, який виніс вирок: **колегія ОГНК**

Вирок: **розстріл**

Дата вироку: **11.06.1921 р.**

Відомості щодо реабілітації:

відсутні

Архівні дані: **Архівний підрозділ Управління СБУ в Одеській обл., спр. № 017282**

²² Ibid. Арк. 101зв.

²³ Ibid. Арк. 125зв.

²⁴ Ibid. Арк. 154.

Справа С. Козоріза 12 травня 1921 р. була спрямована Первомайським секретним підвідділом «на санкцію ОГНК». Отже, колегія ОГНК мала відреагувати на рішення колегії секретного підвідділу, яким і постановила С. Козоріза розстріляти за обвинуваченням «у бандитизмі, який проявився у тому, що він брав участь у повстанні, у видачі комуністів денікінцям та у співучасті у розстрілі начальника особливого відділу тов. Садовського». Крім цього його виною було те, що він відповідно до амністії «вважав за непотрібне з'явитися для долучення до мирної праці, натомість був затриманий зі зброєю у руках». Тому колегія секретного підвідділу й постановила застосувати до нього «як до злісного і невинного бандита» вищу міру покарання.

Під час допитів С. Козоріз повідомив, що у 1919 р. за радянської влади він працював міліціонером, а під час повстання він під тиском перейшов на бік повстанців і проводив обшуки з метою виявлення та вилучення зброї. За денікінської влади він продовжував служити у міліції й одного разу вказав адресу комуніста Костянтина Садовського (однак його не було заарештовано, тому що він переховувався). За радянської влади у 1920 р. С. Козоріза було заарештовано за нібито крадіжку речей Садовських, але під час захоплення міста «бандою Тютюнника» його було звільнено. Незабаром після звільнення йому було наказано прибути до того місця, де перебував арештований Андрій Садовський, у зв'язку з тим, що той бив його під час арешту. Підійшовши до А. Садовського, С. Козоріз вдарив його декілька раз²⁵.

У цій справі було допитано декілька свідків і проведено очні ставки. Ці матеріали підтверджують лише факт побиття А. Садовського С. Козорізом, тільки мати А. Садовського всю вину за вбивство сина поклала на С. Козоріза. У підсумку колегія ОГНК підтвердила вирок колегії Первомайського секретного підвідділу²⁶.

У другій половині 1921 р., як вже наголошувалося, функціонували повітові надзвичайні комісії як структурні підрозділи ОГНК. Зокрема, 6 жовтня колегія Первомайської ПНК постановила застосувати вищу міру покарання до М. Димитрашка «як до шкідливого для робітничо-селянської влади елемента, який свідомо вчинив свої злочини та не виявив бажання виправитися». Його вина полягала у тому, що він «брав участь у банді Залізняка, чотири рази втік з-під варті та переховувався у лісі зі зброєю»²⁷.

Димитрашко Микита Феодосійович

Національність: **українець**

Рід занять або коротка характеристика: **хлібороб**

Дати життя: **1900 – ??**

Арешт Місце проживання на момент арешту: **с. Тернівка, Первомайського повіту, Одеської губ.**

Дата арешту: **05.08.1921 р.**

Стаття звинувачення: **«бандитизм»**

Орган, який виніс вирок: **колегія ОГНК**

Вирок: **5 років концтабору**

²⁵ АП УСБУ в Одеській обл. Спр. 017282. Арк. 23-24.

²⁶ ГДА СБ України. Ф. 6. Оп. 3. Спр. 284. Арк. 156.

²⁷ АП УСБУ в Одеській обл. Спр. 017426. Арк. 2.

Дата вироку: 10.10.1921 р.

Відомості щодо реабілітації: відсутні

Архівні дані: Архівний підрозділ Управління СБУ в Одеській обл., спр. № 017426

Під час допиту, який проводив помічник уповноваженого з боротьби з бандитизмом Первомайської повітової НК Рахман, М. Димитрашко повідомив, що «у банді Залізняка» він був три дні у листопаді 1920 р. Потім до лютого 1921 р. він переховувався, після чого вирішив з'явитися до Тишківського волосного воєнного комісаріату для отримання реєстраційної картки, але за підробленими документами, за що й був там затриманий і направлений до міліції. Далі він розповів як йому вдавалося стільки раз втікати з-під варти. Під час останнього затримання на околиці лісу він відстрілювався, але збагнувши, що оточений, кинув зброю та здався²⁸. Розглянувши цю справу, колеги ОГНК не підтримала рішення ПНК, а постановила ув'язнити М. Димитрашка до концтабору на п'ять років²⁹.

Продовжуючи розглядати персональні справи, ОГНК і повітові НК основну увагу стали приділяти виявленню та ліквідації підпільних антибільшовицьких організацій, серед яких найбільшу частку становили організації «петлюрівського спрямування». Діяльність цих останніх організацій була пов'язана з підготовкою Другого Зимового походу, а масштаби терору проти учасників українського визвольного руху стали свідченням усвідомлення тієї загрози, яку вони несли для більшовицької влади. У 1922 р., коли ще були свіжими спогади про події 1921 р., журнал «Армія и революция» опублікував статтю, автор якої «петлюрівську авантюру 1921 р.» назвав «одним із найбільших важких випробувань, які були пережиті нашою Республікою»³⁰. Стислі відомості про ці організації вміщено у таблиці 1.

Таблиця 1

Перелік справ підпільних антибільшовицьких організацій в Одеській губернії у 1921-1922 рр.

№ п/п	Назва	Загальна кількість арештованих	Кількість розстрільних вироків
Справи підпільних організацій «петлюрівського спрямування»			
1.	Одеський повстанський комітет або Центральна «п'ятірка» (протокол засідання колегії ОГНК від 02.09.1921 р.) ³¹ .	264	63
2.	Підпільна петлюрівська організація (протокол засідання колегії ОГНК від 30.10.1921 р.) ³² .	20	4
3.	Вознесенська підпільна петлюрівська організація (протокол засідання колегії ОГНК від 05.11.1921 р.) ³³ .	226	54

²⁸ Ibid. Арк. 8-9.

²⁹ ГДА СБ України. Ф. 6. Оп. 3. Спр. 284. Арк. 257.

³⁰ Шеф К. Петлюровская авантюра в октябре-ноябре 1921 года // Армия и революция. 1922. № 8-9 (август-сентябрь). С. 164.

³¹ ГДА СБ України. Ф. 6. Оп. 3. Спр. 284. Арк. 208зв.-214.

³² Ibid. Арк. 263.

³³ Ibid. Арк. 274-279.

4.	Тираспольська підпільна петлюрівська організація (протоколи засідання колегії ОГНК від 08.11 та 12.11.1921 р.) ³⁴ .	128	33
6.	Підпільна петлюрівська організація Одеського повіту (протокол засідання колегії ОГНК від 05.12.1921 р.) ³⁵ .	26	25
7.	Первомайська підпільна петлюрівська організація (протокол засідання колегії ОГНК від 14.12.1921 р.) ³⁶ .	287	125
8.	Українська підпільна повстанська організація (Балта) (протокол засідання колегії ОГНК від 19.12.1921 р.) ³⁷ .	319	224
9.	Підпільна повстанська організація (протокол засідання колегії ОГНК від 21.12.1921 р.) ³⁸ .	8	6
10.	Вознесенська підпільна організація (протокол засідання колегії ОГНК від 04.01.1922 р.) ³⁹ .	28	6
11.	Підпільна петлюрівська організація (м. Первомайськ) (протокол засідання колегії ОГНК від 01.03.1922 р.) ⁴⁰ .	55	13 (запит на санкцію ВУНК)
		1361	540/553
Справи підпільних організацій іншого ідеологічного спрямування			
1.	Білогвардійська «Врангелівська» підпільна організація (протокол засідання колегії ОГНК від 04.08.1921 р.) ⁴¹ .	236	69
2.	Підпільна польська організація (протокол засідання колегії ОГНК від 21.09. 1921 р.) ⁴² .	110	52
3.	Березівська підпільна офіцерсько-куркульська організація (протокол засідання колегії ОГНК від 19.11. 1921 р.) ⁴³ .	30	19
4.	Підпільна контрреволюційна організація (протокол засідання колегії ОГНК від 05.12. 1921 р.) ⁴⁴ .	75	35
		451	175

³⁴ Ibid. Арк. 281-283, 290.

³⁵ Ibid. Арк. 326.

³⁶ Ibid. Арк. 344зв.-351.

³⁷ Ibid. Арк. 352-360.

³⁸ Ibid. Арк. 365.

³⁹ Ibid. Арк. 380зв.-381.

⁴⁰ Ibid. Арк. 413-413зв.

⁴¹ Ibid. Арк. 184зв.-191.

⁴² Ibid. Арк. 236зв.-239.

⁴³ Ibid. Арк. 293зв.-294; АП УСБУ в Одеській обл. Спр. № 27250-П. 495 арк.

⁴⁴ Ibid. Арк. 327-328.

Серед цих організацій були й Первомайська та Вознесенська. Первомайська підпільна петлюрівська організація вже має свою історіографію та джерельну базу, про що мова йшла вище, імена її учасників, як жертв політичного терору, зафіксовано на сайті Державного архіву Миколаївської області та у проєкті «Український мартиролог ХХ ст.». У той же час переслідування членів цієї організації тривало й надалі, свідченням чому стала постанова колегії ОГНК від 1 лютого 1922 р. Цією постановою «за причетність до Первомайської петлюрівської підпільної організації», як організатора ланки цієї організації, було розстріляно Мойсея Городецького (19 років), у зв'язку з 16-річним віком розстріл Миколи Полошкіна було замінено на п'ятирічне ув'язнення до концтабору, таке ж покарання було встановлено й для Мирона Кунькіна (48 років)⁴⁵.

Що стосується Вознесенської підпільної петлюрівської організації, то імена її учасників залишаються невідомими. Протокол засідання колегії ОГНК та її газетний звіт про ліквідацію цієї організації є поки що єдиним джерелом для дослідження цієї сторінки українського визвольного руху.

*Таблиця 2
Витяг з протоколу засідання колегії ОГНК від 5 листопада 1921 р.⁴⁶*

№ п/п	Слухали	Постановили
21.	Справа 12909.	
1.	Чорний Степан Євдокимович, 49 років.	Від № 1 до № 56 включно всіх за участь у контрреволюційній організації розстріляти, майно конфіскувати.
2.	Протасов Василь Гаврилович, 25 років.	
3.	Голованов Олександр Олександрович, 39 років.	
4.	Жмур Павло Костянтинівич, 28 років.	
5.	Якубович Микола Іванович, 19 років.	
6.	Протасов Григорій Кузьмич, 39 років.	
7.	Паницький Данило Михайлович, 19 років.	
8.	Бурачковський Зиновій Сильвестрович, 28 років.	
9.	Дітковський Федір Гнатович, 20 років.	
10.	Круссер Іван Григорович, 50 років.	
11.	Круссер Віктор Васильович, 47 років.	
12.	Колимба Тарас Еммануїлович, 35 років.	
13.	Власенко Михайло Петрович, 40 років.	
14.	Шпирко Федір Петрович, 37 років.	
15.	Топорков Сергій Олександрович, 18 років.	
16.	Єрмоленко Всеволод Михайлович, 34 роки.	
17.	Винарська Надія Василівна, 25 років.	
18.	Дудніченко Володимир Іванович, 25 років.	
19.	Васильєва Серафима Георгіївна, 27 років.	

⁴⁵ Ibid. Арк. 406.

⁴⁶ ГДА СБ України. Ф. 6. Оп. 3. Спр. 284. Арк. 274–279.

☞ Старожитності Лукомор'я ☜
2021 – № 4 (7)

20.	Чорна Варвара Василівна, 45 років.	
21.	Чорний Олександр Васильович 44 роки.	
22.	Дикуссар Дмитро Лук'янович, 56 років.	
23.	Бірзул Костянтин Михайлович, 31 рік.	
24.	Талпа Борис Євгенович, 22 роки.	
25.	Мосолов Сергій Сергійович, 25 років.	Призупинити.
26.	Туркоман Петро Кондратович, 55 років.	
27.	Берикул Василь Кіндратович, 37 років.	
28.	Бурачковський Іван Сильвестрович, 21 рік.	
29.	Боровський Микола Климентович, 30 років.	
30.	Костюк Григорій Прокопович, 31 рік.	
31.	Підин Олексій Федорович, 18 років.	
32.	Лепко Георгій Павлович, 37 років.	
33.	Кофанов Олександр Самсонович, 29 років.	
34.	Коритов Степан Миколайович, 42 роки.	
35.	Підин Петро Федорович, 26 років.	
36.	Кукушкін Василь Юхимович, 55 років.	
37.	Бобак Віктор Олексійович, 25 років.	
38.	Ветковський Сергій Іванович, 51 рік.	
39.	Вітюков Василь Євтихович, 42 роки.	
40.	Соколов Микола Федорович, 25 років.	
41.	Луценко Олексій Васильович 52 роки.	
42.	Лазов Федір Васильович, 44 роки.	
43.	Юрченко Костянтин Іванович, 45 років.	
44.	Антон Андрій Якович, 26 років.	
45.	Антон Іван Якович, 34 роки.	
46.	Антон Флоріан Якович, 30 років.	
47.	Антон Леопольд Якович, 23 роки.	
48.	Круссер Георгій Васильович, 42 роки.	
49.	Вербицький Тимофій Тимофійович, 35 років.	
50.	Вербицький Іван Тимофійович, 26 років.	
51.	Гернер Рафаїл Фрідріхович, 38 років.	
52.	Майер Іоган Петрович, 48 років.	
53.	Коханенко Степан Тарасович, 27 років.	
54.	Резниченко Іоаким Пантелеймонович, 20 років.	
55.	Величко Андрій Тимофійович, 33 роки.	
56.	Білий Тихін Терентійович, 35 років.	
57.	Шульга Іван Андрійович, 22 роки.	Від № 57 до № 92 включно всіх ув'язнити до концтабору на 5 (п'ять) років з позбавленням волі.
58.	Музиченко Терентій Денисович, 42 роки.	
59.	Лакомченко Василь Іванович, 22 роки.	
60.	Ярошенко Андрій Захарович, 29 років.	
61.	Соловійов Іван Романович, 53 роки.	

62.	Луговий Іван Леонтійович, 30 років.	
63.	Чебанов Михайло Тимофійович, 34 роки.	
64.	Дрей Юхим Якович, 20 років.	
65.	Багрін Григорій Іванович, 43 роки.	
66.	Тягульський Карп Григорович, 21 рік.	
67.	Бірзул Іван Михайлович, 23 роки.	
68.	Панчул Кузьма Карпович, 22 роки.	
69.	Коритова Пелагея Семенівна, 38 років.	
70.	Покатилів Петро Дмитрович, 29 років.	
71.	Вересков Сергій Йосипович, 20 років.	
72.	Вересков Олексій Йосипович, 30 років.	
73.	Вересков Василь Йосипович, 23 роки.	
74.	Колимба Андрій Емануїлович, 40 років.	
75.	Колимба Тимофій Емануїлович, 33 роки.	
76.	Колимба Ілля Емануїлович, 30 років.	
77.	Опалінський Петро Іванович, 33 роки.	
78.	Опалінський Савва Іванович, 31 рік.	
79.	Остапенко Яків Васильович, 33 роки.	
80.	Петров Леонід Павлович, 28 років.	
81.	Резниченко Пантелей Савич, 48 років.	
82.	Белінський Михайло Никифорович, 37 років.	
83.	Довгокерів Олексій Спиридонович, 28 років.	
84.	Величко Яків Ілліч, 52 роки.	
85.	Гончаров Олександр Миколайович, 31 рік.	
86.	Гончаров Степан Дмитрович, 35 років.	
87.	Гончаров Феропонт Миколайович, 45 років.	
88.	Гончаров Михайло Миколайович, 46 років.	
89.	Ковалевський Григорій Миколайович, 27 років.	
90.	Маценко Лаврентій Платонович, 29 років.	
91.	Васильєв Павло Олександрович, 36 років.	
92.	Блануца Василь Васильович, 44 роки.	
93.	Підина Тетяна Пилипівна, 29 років.	Від № 93 до № 113 включно всіх ув'язнених до концтабору на 3 (три) роки з позбавленням волі.
94.	Підина Христина Василівна, 20 років.	
95.	Підин Василь Іванович, 55 років.	
96.	Бесчастна Єфросинія Олексіївна, 56 років.	
97.	Дикусар Петро Федорович, 43 роки.	
98.	Дикусар Василь Митрофанович, 55 років.	
99.	Крусер Митрофан Васильович, 41 рік.	
100.	Шпак Іоаким Пантелеймонович, 38 років.	
101.	Гошуренко Федір Григорович, 28 років.	
102.	Грохольський Павло Олександрович, 57 років.	
103.	Римарьов Василь Миколайович, 28 років.	

✧ Старожитності Лукомор'я ✧
2021 – № 4 (7)

104.	Полікиш Віктор Андрійович, 25 років.	
105.	Шиков Федір Васильович, 23 роки.	
106.	Белінський Григорій Пилипович, 21 рік.	
107.	Посесер Микола Григорович, 33 роки.	
108.	Панченко-Чаренко Федір Михайлович, 35 років.	
109.	Жигиль Іван Аксентійович, 21 рік.	
110.	Полибза Ганна Григорівна, 45 років.	
111.	Полибза Михайло Васильович, 49 років.	
112.	Винарський Тимофій Петрович, 27 років.	
113.	Дідковський Яків Гнатович, 35 років.	
114.	Боровська Дарина Олексіївна, 24 роки.	Від № 114 до № 120 включно всіх ув'язнити до концтабору на 2 (два) роки з позбавленням волі.
115.	Непростенко Антоній Петрович, 23 роки.	
116.	Щербакова-Богоявленська Емілія Федорівна, 17 років.	
117.	Лазарев Пилип Никифорович, 44 роки.	
118.	Лазарева Марія Микитівна, 45 років.	
119.	Дем'яненко Захарій Никифорович, 39 років.	
120.	Дем'яненко Тихін Никифорович, 35 років.	
121.	Нікітін Семен Миколайович, 47 років.	Від № 121 до № 125 включно всіх ув'язнити до концтабору на 1 (один) рік з позбавленням волі.
122.	Негуда Микола Кіндратович, 22 роки.	
123.	Негуда Леонід Кіндратович, 20 років.	
124.	Негуда Євген Кіндратович, 18 років.	
125.	Арнаутов Ілля Миколайович, 27 років.	
126.	Федоренко Іван Миронович, 71 рік.	Гр. Федоренка І.М. за участь у контрреволюційній організації розстріляти умовно у зв'язку з його літнім віком.
127.	Григор'єв Петро Прокопович, 60 років.	Гр. Григор'єва П.П. ув'язнити до концтабору на 5 (п'ять) років умовно.
128.	Березін Павло Іванович, 31 рік.	Гр. Березіна П.І. разом зі справою направити до Особливого відділу 15-ї дивізії.
129.	Колодченко Дмитро Єфремович, 36 років.	Гр. Колодченка Д.Є. разом зі справою передати до економічного відділу ОГНК.

☞ Старожитності Лукомор'я ☜
2021 – № 4 (7)

130.	Волосовський Андрій Іванович, 33 роки (не арештований).	Справу гр. Волосовського А. І. переслати до Вознесенського секретного підвідділу для слідства.
131.	Борг Степан Маркович, 28 років.	Гр. Борга С.М. звільнити, повідомивши Вознесенський секретний підвідділ про його використання як інформатора.
132.	Штемберг Володимир Йосипович, 24 роки.	Гр. Штемберга В.Й. звільнити, матеріал про нього направити до губкому КП(б)У.
133.	Армашев Марко Саввич, 28 років.	Від № 133 до № 162 включно всіх як непричетних звільнити.
134.	Бадик Лазар Євгенович, 27 років.	
135.	Енгель Іван Францевич, 58 років.	
136.	Косюга Яків Абрамович, 31 рік.	
137.	Кондратьєв Олександр Григорович, 24 роки.	
138.	Кондратьєва Анастасія Григорівна 22 роки.	
139.	Довбиш Катерина Григорівна, 38 років.	
140.	Рошковський Василь Степанович, 39 років.	
141.	Крусер Михайло Васильович, 56 років.	
142.	Вересков Михайло Йосипович, 18 років.	
143.	Вересков Віталій Йосипович, 16 років.	
144.	Онищенко Іван Логинович, 64 роки.	
145.	Онищенко Юхим Логинович, 60 років.	
146.	Онищенко Макарій Логинович, 35 років.	
147.	Мойсеєнко Логин Павлович, 41 рік.	
148.	Маринюк Іван Григорович, 32 роки.	
149.	Безимяний Терентій Максимович, 53 роки.	
150.	Колимба Степан Емануїлович, 24 роки.	
151.	Жигиль Аксентій Васильович, 52 роки.	
152.	Костенко Федір Борисович, 24 роки.	
153.	Маценко Платон Михайлович, 72 роки.	
154.	Ізбаш Павло Іванович, 72 роки.	
155.	Виноградов Володимир Іванович, 43 роки.	
156.	Вержховський Іван Максимович, 32 роки.	
157.	Мазуренко Григорій Іоакимович, 45 років.	

158.	Доля Петро Павлович, 31 рік.	
159.	Макаренко Єфросинія Пилипівна, 37 років.	
160.	Макаренко Василь Іларіонович, 18 років.	
161.	Макаренко Іларіон Васильович, 50 років.	
162.	Боровський Климентій Іванович, 61 рік.	
163.	Нікітін Д.С.	Від № 163 до № 226 включно справу стосовно них припинити.
164.	Штемберг Н.О.	
165.	Негур К.С.	
166.	Панчул Л.К.	
167.	Барінова М.І.	
168.	Блонська Є.І.	
169.	Беринська А.М.	
170.	Багинський А.В.	
171.	Галимон Є.П.	
172.	Галимон Л.С.	
173.	Гошуренко Н.П.	
174.	Діденко Ф.Н.	
175.	Демент'єв Ф.І.	
176.	Діордієв Я.І.	
177.	Заголський Е.І.	
178.	Бачинська М.М.	
179.	Ковбасюк С.М.	
180.	Курганський І.Т.	
181.	Осмоловський А.Д.	
182.	Осмоловський А.Д.	
183.	Парова М.А.	
184.	Переґеря А.Г.	
185.	Плохотнюк А.Г.	
186.	Сатановський П.А.	
187.	Шевченко Г.І.	
188.	Бобров Ф.М.	
189.	Мітяєв А.Н.	
190.	Медведінський Г.К.	
191.	Веножинський В.І.	
192.	Хазанджі Д.В.	
193.	Ковтонюк В.С.	
194.	Заволоко І.В.	
195.	Кухаренко С.К.	
196.	Езеров Н.Н.	
197.	Зінчевський А.М.	
198.	Янушкевич І.І.	
199.	Дауенгауер М.І.	

200.	Шубович К.Г.
201.	Смедович Є.Н.
202.	Гладун П.Д.
203.	Троянов П.С.
204.	Ксенофонтова Л.І.
205.	Ксенофонов Д.С.
206.	Якубець-Якубчик Е.І.
207.	Липський А.Ф.
208.	Вишницький І.Т.
209.	Шпехт П.Г.
210.	Полісадов П.А.
211.	Лебедев К.А.
212.	Гальверсон Л.Ф.
213.	Полісадова Є.Ф.
214.	Здетовецький В.М.
215.	Здетовецька С.І.
216.	Гладков В.Г.
217.	Лисяк Г.К.
218.	Дрейман А.Ф.
219.	Дригода П.Ф.
220.	Галишук П.Ф.
221.	Русинов Д.П.
222.	Мельников М.Л.
223.	Драмашко А.М.
224.	Дикусар І.Ф.
225.	Маринюк Я.Г.
226.	Крусер В.І.
	Всі за обвинуваченням в участі у підпільній контрреволюційній організації Петлюрівського спрямування.

Отже, протокол засідання колегії ОГНК вказує на те, що у цій справі було заарештовано 226 осіб, з яких 54 особи було розстріляно, 69 – ув'язнено до концтабору на термін від одного до п'яти років, 30 – звільнено, стосовно 64 осіб справу було припинено, а стосовно семи осіб було прийнято інші покарання та рішення.

У розстрільному списку було дві жінки, С. Васильєва та В. Чорна. Причому разом з В. Чорною було розстріляно О. Чорного, можливо її брата. Натомість у списку ув'язнених до концтабору є П. Васильєв, можливо чоловік С. Васильєвої. Всього ж до концтабору на різні терміни було ув'язнено 8 жінок. Ще одна жінка, Н. Винарська, була у розстрільному списку, але 10 листопада рішення про її розстріл колегією ОГНК було призупинено, а справу

терміново було направлено на дослідження⁴⁷, а 19 листопада колегія ОГНК постановила ув'язнити її до концтабору на п'ять років⁴⁸. Так само до особливого розпорядження президії ОГНК було призупинено розстрільне рішення колегії ОГНК стосовно С. Мосолова.

Звіт «Про ліквідацію Вознесенської петлюрівської організації» у рубриці «Боротьба з контрреволюцією і бандитизмом» колегія ОГНК опублікувала лише 3 грудня 1921 р.⁴⁹ У цьому звіті колегія повідомляла про те, що перші відомості про існування у м. Вознесенську і повіті підпільної контрреволюційної організації нею були отримані ще у липні 1921 р., після чого відразу розпочалась агентурна розробка цієї організації. Далі мова йшла про те, що ця організація переслідувала мету насильницькими методами повалити радянську владу, що вона складалася з колишнього офіцерства та куркульського елемента, який був «петлюрівськи налаштований», опиралась на темні елементи селянства, на чиновників і міщанство, розраховувала на зраду з боку командного складу червоних частин і покладала великі надії на підтримку німецьких колоній⁵⁰.

На відміну від публікацій звітів про ліквідацію інших підпільних організацій, де колегія вміщувала список розстріляних та ув'язнених до концтабору осіб з формулюванням їхньої вини цього разу вона обмежилась констатацією того факту, що було «ліквідовано всі волосні ланки організації, заарештовано понад 200 осіб, з яких 54 особи було розстріляно».

Важливою частиною цього газетного звіту була якраз інформація про керівників цих волосних ланок. Так, підпільну ланку у Братській волості очолювали брати Дід(т)ковські та Вербицькі, у Покровській – поміщик І. Круссер, у Кантакузинській – «куркуль» О. Луценко, у Миколаївській – брати Протасови, у Богодарівській – інженер Бродський. Крім цього, ланки діяли на околицях Вознесенська, зокрема у Нетягайлово керівником ланки був службовець мобілізаційного відділу В. Протасов, у Далеких і Близьких Таборах – С. Чорний. Зв'язок центру організації з волостями забезпечувався через співробітницю губернського статистичного бюро С. Васильєву та робітника П. Жмура, далі через Н. Винарську нитки вели до Одеси. Керівництво організацією здійснював «Попов (кличка «Іскра»), якого називали полковником генштабу зі ставки Врангеля». Також до керівництва належали офіцер Жучко, «куркуль» С. Чередниченко, контррозвідник Безчастний і Микола Підин. Колегія ОГНК у своєму звіті повідомляла, що «багатьом активним членам організації вдалося зникнути», передусім це стосувалося її керівництва, зокрема й М. Пидина. Натомість серед розстріляних та ув'язнених до концтабору є п'ять осіб з таким прізвищем. Залишається невідомими чи ці особи належали до організації, чи були покарані як родичі М. Пидина, до чого часто вдавалися більшовицькі каральні органи у той час.

До речі, у переліку керівного складу організації було відсутнє прізвище Виноградова, у той же час воно присутнє серед звільнених осіб. Відсутнє це прізвище було і серед фігурантів справи «Вознесенської підпільної організації», яка була розглянута колегією ОГНК 4 січня 1922 р.

Загалом у цій справі було заарештовано 28 осіб (див. таблицю 3), стосовно шести з них було прийняте розстрільне рішення. У цьому переліку був й І. Гридін, про якого йшла мова

⁴⁷ ГДА СБ України. Ф. 6. Оп. 3. Спр. 284. Арк. 285зв.

⁴⁸ Ibid. Арк. 297.

⁴⁹ Вести Одеського губернського виконавчого комітету і губернського комітету КП(б)У. 1921. 3 грудня.

⁵⁰ Див. детальніше: *Шишко О.* Вказ. праця. С. 298–299.

у газетному звіті колегії ОГНК про ліквідацію «Вознесенської петлюрівської організації», де про нього було сказано, що він був колишнім членом Державної думи⁵¹. Той факт, що прізвище І. Гридін було серед фігурантів справи «Вознесенської підпільної організації» дає підстави розглядати її як продовження справи «Вознесенської петлюрівської організації». Що стосується полковника Виноградова, як керівника Вознесенської підпільної організації, то це питання залишається відкритим.

*Таблиця 3.
Витяг з протоколу засідання колегії ОГНК від 4 січня 1922 р.*

№ п/п	Слухали	Постановили
40.	Справа 13640.	
1.	Возненко Андрій Андрійович, 27 років.	Всіх 6-х, як активних учасників організації, розстріляти , майно конфіскувати.
2.	Гридін Іван Миколайович, 66 років.	
3.	Атаманов Олександр Савелійович, 24 роки.	
4.	Вересков Василь Йосипович, 23 роки.	
5.	Вересков Олексій Йосипович, 30 років.	
6.	Ковалевський Григорій Никонович, 37 років.	
7.	Герасименко Федор Дем'янович, 31 рік.	Гр. Герасименка Ф.Д. розстріляти, але, беручи до уваги його пролетарське походження, ув'язнити до концтабору на 5 (п'ять) років.
8.	Головка Феодосія Андріївна, 25 років.	Всіх 5-х ув'язнити до концтабору на 5 (п'ять) років.
9.	Ярошенко Степан Захарович, 26 років.	
10.	Муренко Антон Володимирович, 29 років.	
11.	Петличенко Олексій Трохимович, 43 роки.	
12.	Петличенко Андрій Трохимович, 30 років.	
13.	Скрипник Іван Семенович, 26 років.	Гр. Скрипника І.С. ув'язнити до концтабору на 2 (два) роки.
14.	Дудников Олексій Миколайович, 23 роки.	Всіх трьох звільнити.
15.	Тихонов Григорій Іванович, 21 рік.	
16.	Полторацький Діонісій Якович, 22 роки.	
17.	Соколов Євген Федорович, 24 роки.	Помер.
18.	Латій Д.С.	Від № 18 до № 28 справу припинити, їх звільнити.
19.	Крачун Г.Д.	
20.	Волков І.М.	
21.	Скрипник І.Ф.	

⁵¹ Вісти Одеського губернського виконавчого комітету і губернського комітету КП(б)У. 1921. 3 грудня.

22.	Скрипник І.І.	
23.	Верховський А.С.	
24.	Компанієць Л.С.	
25.	Верховський С.Я.	
26.	Рендак П.Д.	
27.	Сологуб А.М.	
28.	Трофімов К.А.	
За обвинуваченням в участі у Вознесенській підпільній організації.		

Крім цього, 14 грудня 1921 р. колегія ОГНК розглянула справу, яка була надіслана «на санкцію» Первомайською ПНК, та постановила розстріляти Григорія Баранюка (31 рік) та Іполита Коваля (33 роки), а Кузьму Солодчука (23 роки) ув'язнити до концтабору на п'ять років за обвинуваченням «у дезертирстві, дачі хабара та переховування петлюрівців». Вирок було доручено виконати Первомайській ПНК⁵².

Останнім акордом політичного терору проти учасників українського визвольного руху Одеської губернської надзвичайної комісії (25 березня 1922 р. колегія ОГНК провела своє останнє засідання) стала ліквідація нею підпільної петлюрівської організації з м. Первомайська.

*Таблиця 4.
Витяг з протоколу засідання колегії ОГНК від 1 березня 1922 р.⁵³*

№ п/п	Слухали	Постановили
1.	1. Кулев Микола Іванович, 38 років.	Всіх 13-х як активних учасників підпільної петлюрівської організації розстріляти, майно конфіскувати, запросивши санкцію ВУНК.
	2. Вітвицька Марія Христофорівна, 25 років.	
	3. Луценко Денис Денисович, 40 років.	
	4. Чернега Харитон Антонович, 32 роки.	
	5. Продан Євтихій Васильович, 31 рік.	
	6. Тараненко Гаврило Йосипович, 25 років.	
	7. Жук Макар Володимирович, 36 років.	
	8. Греков Олександр Ксенофонович, 20 років.	
	9. Янковський-Бауер Володимир-Борис Олександрович, 17 років.	
	10. Ізотов Микола Володимирович, 21 рік.	
	11. Ізотов Володимир Іванович, 18 років.	
	12. Бекер Олександр Рейнгольдович, 19 років.	
	13. Синюта-Булатов Михайло Гнатович, 24 роки.	

⁵² ГДА СБ України. Ф. 6. Оп. 3. Спр. 284. Арк. 344зв.

⁵³ Ibid. Арк. 413-413зв.

✂ Старожитності Лукомор'я ✂
2021 – № 4 (7)

14.	Нагірний Іван Степанович, 21 рік.	Розстріляти умовно.
15.	Седлецька Пелагея Станіславівна, 18 років.	Всіх 7-х ув'язнити до тюрми на 1 (один) рік.
16.	Жук Василь Володимирович, 36 років.	
17.	Боровик Іван Тимофійович, 22 роки.	
18.	Лисенко Єфросинія Іванівна, 38 років.	
19.	Кадров Єлисей Каленикович, 23 роки.	
20.	Наливайко Федір Афанасійович, 44 роки.	
21.	Сорочинський Євсій Романович, 31 рік.	
22.	Довженко Петро Пилипович, 19 років.	Ув'язнити до тюрми на 2 (два) роки.
23.	Ільницький Никифір Григорович, 22 роки.	Ув'язнити до тюрми на 3 (три) роки.
24.	Жалінська Антоніна Павлівна, 33 роки.	
25.	Боляк Василь Іванович, 23 роки.	Ув'язнити до тюрми на 6 (шість) місяців.
26.	Гурський Леонід Максимович, 21 рік.	
27.	Гіпецький Олександр Ілліч, 39 років.	
28.	Сербин Петро Федорович, 22 роки.	
29.	Наливайко Юхим Афанасійович, 46 років.	
30.	Савчук Максим Васильович, 28 років.	Всіх 11 ув'язнити до тюрми на 1 (один) рік умовно, направивши Нагірного М.С. до Миколаївської (нерозбірливо, можливо губНК) для роботи.
31.	Волна Григорій Ісаакович, 34 роки.	
32.	Савчук Нестор Якович, 37 років.	
33.	Савчук Сафроній Якович, 40 років.	
34.	Продан-Рожко Федір Олексійович, 54 роки.	
35.	Газін Яків Єфремович, 55 років.	
36.	Багрін Леонтій Іванович, 46 років.	
37.	Молчан Зиновій Варфоломійович, 52 роки.	
38.	Розумний Максим Федорович, 40 років.	
39.	Нагірний Микола Степанович, 19 років.	
40.	Чеботюк Катерина Петрівна, (нерозбірливо, 3 років).	Ув'язнити до тюрми на 6 (шість) місяців умовно.
41.	В'язенко Петро Архипович, 62 роки.	Всіх 11 звільнити, взявши під нагляд місцевої влади Гусева М.І. і Рудковського І.М.
42.	Шедельський Михайло Якович, 36 років.	
43.	Дем'яненко Ілля Никанорович, 38 років.	
44.	Гуль Самуїл Ісаакович, 33 роки.	
45.	Цинкаловський Анатолій Петрович, 34 роки.	
46.	Телятицький Семен Андрійович, 61 рік.	
47.	Чан Василь Степанович, 32 роки.	
48.	Стратан Володимир Степанович, 24 роки.	
49.	Сливинський Микола Федорович, 35 років.	
50.	Гусев Микола Іванович, 16 років.	
51.	Рудковський Іван Матвійович, 16 років.	

52.	Греков Федір Гаврилович, 18 років.	Справу виокремити.
53.	Зелінський Карп Іванович, 28 років.	Справу виокремити та надіслати до ОГНК.
54.	Стоянов Семен Дмитрович, 31 рік.	Справу виокремити.
55.	Редбело Михайло Степанович, 23 роки.	Справу припинити. Помер.
	За обвинуваченням в участі у підпільній організації. Всі знаходяться у Первомайській повітовій НК.	

У лютому-березні колегія ОГНК, приймаючи розстрільні постанови, почала направляти ці рішення на затвердження або «на санкцію» до ВУНК. У зв'язку з тим, що у протоколі відсутні записи про підтвердження цих вироків з боку ВУНК, можна висловити сподівання, що смертні вирокі для цих осіб були замінені на інші види покарань. Отже, питання, якою була подальша доля фігурантів цієї справи, залишається відкритим, а тому потребує свого подальшого дослідження. Відомо лише, що, як з'ясував Ю. Котляр, Миколу Нагірного було заарештовано 28 грудня 1921 р., а Іван Нагірний потрапив у полон 8 січня 1922 р. М. Кулева, який був помічником отамана Лиха-Бондарука, надзвичайники заарештували на основі матеріалів допитів М. Нагірного⁵⁴.

Таким чином, опрацьовані архівні матеріали дали можливість встановити імена жертв політичного терору більшовицької влади, які були учасниками українського національно-визвольного руху у Первомайському та Вознесенському повітах Одеської губернії у 1921 р. – на початку 1922 р. Зокрема, на основі протоколів засідання колегії ОГНК встановлено імена та вік 31 особи, з яких 14 осіб було розстріляно, 14 – ув'язнено до концтабору на різні терміни, справи трьох осіб передано на розгляд ревтрибуналу. Матеріали архівно-слідчих справ, фігурантами яких були Л. Філінський, С. Козоріз, М. Димитрашко, передусім, надають можливість включити цих осіб до проекту «Український мартиролог ХХ ст.», а також доповнюють новими фактами історію українського національно-визвольного руху у Первомайському та Вознесенському повітах. Так само протокол засідання колегії ОГНК від 5 листопада 1921 р. дає можливість встановити імена 226 осіб, які були заарештовані у справі Вознесенської підпільної петлюрівської організації, та, головне, оприлюднити імена та вік 54 осіб, які були розстріляні, та 69 осіб, які були ув'язнені до концтабору на різні терміни.

Крім цього, вперше запроваджуються до наукового обігу відомості про Вознесенську підпільну організацію, у справі якої 6 осіб було розстріляно, 7 – ув'язнено до концтабору, та яка з великою вірогідністю була продовженням справи Вознесенської підпільної петлюрівської організації.

На основі протоколу засідання колегії ОГНК від 1 березня 1922 р. встановлено імена та вік 55 осіб, які були заарештовані у справі підпільної петлюрівської організації у м. Первомайськ. Акцентовано увагу на тому, що припис у цій справі направити її «на санкцію» до ВУНК створює передумови для подальших наукових пошуків задля встановлення подальшої долі фігурантів цієї справи. Опрацювання всього масиву

⁵⁴ Котляр Ю.В. Петлюрівська первомайська повстанська організація (1921)... С. 32-33.

протоколів засідань колегії ОГНК за період січня 1921 р. – березня 1922 р., зокрема, дало можливість встановити перелік підпільних антибільшовицьких організацій, що, своєю чергою, засвідчило той факт, що серед них значно переважали підпільні організації «петлюрівського спрямування». Велика кількість розстріляних та ув'язнених до концтабору осіб у «петлюрівських» справах стала свідченням того, яку потужну загрозу для більшовицької влади становив український національно-визвольний рух у Первомайському та Вознесенському повітах Одеської губернії вказаного періоду.

Oleksandr Shyshko

Political terror against the participants of the Ukrainian national liberation movement in Pervomaïsk and Voznesensk counties in January 1921 – March 1922: source study aspect

Abstract: The minutes of meetings of the Odesa Hubernal Emergency Commission (OHNK), archival and investigative cases, which are temporarily stored in the archival unit of the Security Service of Ukraine in Odesa region, and periodicals serve as an important source for the research of political terror against participants of the Ukrainian national liberation movement in the Pervomaïsk and Voznesensk districts of the Odesa hubernia in 1921.

Among these materials a special place is occupied by the cases of the Voznesensky and Pervomaïsky underground Petliurist organizations. The article, based on the newspaper report of the OHNK board, reproduces the main episodes of the Voznesensky organization, publishes the names of the people who headed it in the city and volost. Based on an excerpt from the minutes of the OHNK board meeting of November 5, 1921, the names of 54 people who were members of the organization and who were executed, and 69 people who were imprisoned in a concentration camp for one to five years, were published. Archival and investigative cases were analyzed, the participants of which were Leontiy Filinsky, Semen Kozoriz and Mykyta Dimitrashko. Also on the basis of the minutes of the meetings of the OHNK board during January-March 1921, it was possible to determine the names of 11 people who were executed and 11 people who were imprisoned in a concentration camp for 5 years «for banditry», i.e. for participation in the Ukrainian national liberation movement. Establishing the names of these persons creates the preconditions for their inclusion in the «Ukrainian martyrology of the XX century».

Keywords: political terror, underground organization, Pervomaïsk district, Voznesensk district